

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI
YIL 6, ARALIK 2020

Öğr. Gör. Serap TANYILDIZ

Dicle Üniversitesi
Rektörlük
Türk Dili
Diyarbakır/TÜRKİYE
dagdelenserap@hotmail.com
ORCID

KİTÂBİYÂT / BOOK REVIEW

Eser: *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed
Midhat Efendi*

Makale Türü: Kitap Tanıtım ve Değerlendirme
Yükleme Tarihi: 19.12.2020
Kabul Tarihi: 25.12.2020
Yayımlanma Tarihi: 31.12.2020

Article Information: Book Review
Received Date: 19.12.2020
Accepted Date: 25.12.2020
Date Published: 31.12.2020

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Tanyıldız, Serap, “Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi”, (Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme) *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Prof. Dr. M. Orhan Okay Özel Sayısı, Aralık 2020, s. 718-724.

Tanyıldız, Serap, “Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi”, (Book Review) *Hikmet-Journal Of Academic Literature*, Year 6, Prof. Dr. M. Orhan Okay Special Issue, December 2020, p. 718-724.

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI
YIL 6, ARALIK 2020

Öğr. Gör. Serap TANYILDIZ

KİTÂBİYÂT/BOOK REVIEW

SANAT VE EDEBİYAT YAZILARI

Yazar: M. Orhan OKAY

Dergâh Yayınları, İstanbul, 5. Baskı, 2017, 488 s., ISBN: 978-975-995-677-6

Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi, M. Orhan Okay'ın ilk baskısını 1975 yılında yayımladığı önemli inceleme eserlerindedir. Eserin söz konusu ilk baskısı Erzurum Atatürk Üniversitesi tarafından yapılmış, bunu takip eden 2. ve 3. baskısı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1989 ve 1991 yıllarında, 4. ve son basımı olan 5. baskısı ise 2008 ve 2017 yıllarında Dergâh Yayınları tarafından yapılmıştır. Eser 488 sayfadan oluşmaktadır. Ahmed Midhat Efendi'ye dair yapılan birçok çalışma mevcut olmakla birlikte, M. Orhan Okay'ın söz konusu eseri, onun şahsiyetine dair en temel kaynaklardan kabul edilir.

M. Orhan Okay, 86 yıl sürmüş olan hayatını önemli şahsiyetleri ve meseleleri anlamaya ve anlatmaya

adamış, Türk edebiyatının önemli kalem ustalarındandır. Yazarın Ahmed Midhat'ın yanı sıra Beşir Fuad, Abdülhak Hamid, Şeyh Galip, Necip Fazıl Kısakürek, Mehmed Akif Ersoy, Ahmed Hamdi Tanpınar gibi birçok kalem üstadına dair araştırma ve inceleme yazıları da bulunmaktadır. Her biri ayrı ayrı araştırma ve inceleme konusu olan bu eserler, edebiyatımıza kazandırılmış güçlü kaynaklardır. Bu kaynakların başında gelen "Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi", Ahmed Midhat'a dair yapılan eleştirilere bir karşı yanıt niteliği taşımaktadır. M. Orhan Okay'ın, eserlerinin her zaman daha fazla ilgi ve övgüyü hak ettiğine inandığı Ahmed Midhat, birçok edebiyat eleştirmeni ve araştırmacısı tarafından popüler bir yazar olarak küçümsenmiştir. Fakat Okay'a

göre Ahmed Midhat, hem okurların hem de yazarların *Hâce-i Evvel*'idir. Gazeteciliğiyle ve eserleriyle Ahmed Midhat Efendi tek başına bir mekteptir. Eser, bu düşüncenin somutlaşmış delili olarak okura sunulmuştur.

Ahmed Midhat'ın ciddi katkılar sunmuş olduğu konuların başında *Batı* ve *Batılılaşma* gelmektedir. Hâce-i Evvel'in bu konulara bakış açısı, birçok çalışmanın çıkış noktasını teşkil etmektedir. Okay'ın yedi bölüm, Bibliyografya ve Dizin'den oluşan "*Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*" adlı eseri, hem Tanzimat dönemindeki Batılılaşma konusuna tutulan bir ışık, hem de Ahmed Midhat'ın bu konuya bakış açısını anlamak adına bir rehber niteliğindedir. Yazar, *Ahmed Midhat Efendi'nin Batı'yı Tanıması* başlığıyla konuya giriş yapar. Bu kısımda Ahmed Midhat'ın ilk olarak Batı'yı, aldığı eğitim ve Fransızcayla merak etmeye başladığı ve okuduğu eserlerle bu merakını iyice perçinlediği anlatılır. Nitekim yazdığı eserlerde, görmediği Batı ülkelerini anlatacak ve tasvir edecek kadar coğrafya ve tarih bilgisine sahip olduğu görülür. Okumanın ve araştırmanın yanı sıra, Ahmed Midhat'ın 1889 yılında Avrupa'ya Müsteşrikler Kongresi'ne gönderilmesi, ona Batı'ya dair bildiklerini somutlaştırma ve gözden geçirme fırsatı sunmuştur.

Batı Medeniyetinin gelişimi ve buna karşın Osmanlı toplumunun gerileyişi konusu, Ahmed Midhat'ın birçok öneri ve uyarılarının temelini oluşturur. Bu bağlamda yazarın Doğu ve Batı medeniyeti hakkındaki umumi görüşlerinden detaylı olarak bahsedilen Birinci bölümde, *Medeniyet ve Terakki* meselesi üzerinde durulur. Ahmed Midhat'ın Batı'ya bakış açısında esas belirleyici olan unsur medeniyet ve terakkinin ölçüsüdür. İlerlemeyi dönemin birçok yazarı gibi Ahmed Midhat da ister; fakat bu ilerlemenin önceliği ve ölçüsü onun asıl meselesidir. Bu yönüyle yazar dönemin diğer mütefekkir ve müelliflerinden ayrılır. Devrin diğer kalemleri için terakki ekseriya rejim açısından düşünülürken Ahmed Midhat maddî ve manevî her sahada Osmanlı milletinin saadeti gibi daha pragmatist bir neticeye ulaşmak ister. Bu fikir ayrılığı, devrin diğer yazarları ile Ahmed Midhat Efendi'nin Batı medeniyeti hakkındaki kıymet hükümlerinin değişik olduğu anlamına gelir. Genç Osmanlılarda devlet idaresi, hürriyet, parlamento meseleleriyle görülen bu medeniyet, Ahmed Midhat'ta bir büyük şehir nizamı, elektrik, gramafon, telefon, matbaa vs. medeniyet aletleriyle toplumun ıslahı gibi ilim ve teknik meseleleriyle ortaya çıkmaktadır. Bu düşünce yapısına sahip yazar, rejim ve hürriyet probleminin teknik terakkiden, en azından bilgi ve kültür bakımından Batı seviyesine eriştikten sonra ele alınması gerektiği kanaatindedir.

Terakki azmi Ahmed Midhat'ın yol haritasını belirler. Çünkü ona göre bir kavmin terakki ihtirasını kaybetmesi geri kalışı demektir. Fakat bununla birlikte yazarın özellikle endişe duyduğu diğer husus, terakki girişimlerinin bizim için vazgeçilmez olan birtakım değerleri de ezebilme ihtimalidir. Çünkü Ahmed Midhat, Batı medeniyetine ayak uydurmak isterken, Batı'nın bizim medeniyetimize fayda sağlayacak yönleriyle örnek alınması gerektiğini her fırsatta dile getirir. Din, felsefe, ahlâk ve aile gibi müesseselerimizden oluşan söz konusu millî değerlerimizin, Ahmed Midhat tarafından bilfiil müdafaa

edilmiş ve korunmaya çalışılmış olduğu bu bölümde örneklerle detaylandırılır. Bu bölümde memleketimizin duruşunu somutlaştırmak adına Okay, Ahmed Midhat'ın gözünden diğer Doğu milletlerinin Batı medeniyeti karşısındaki duruşundan bahseder. Bununla birlikte Batı'nın gözünden Doğu da yine bu bölümde mercek altına alınan önemli konulardandır. Ahmed Midhat, 1889 yılında katıldığı Şarkiyatçılar Kongresi'nde Batılı ilim adamlarının da İslam dini ve milletleri hakkındaki hükümlerinin sathî olduğu kanaatine varır. Bu yanlış algılamının aşılması adına, bu kongre gibi toplantılara Doğulu ilim adamlarının katılımının artması gereğini beyan eder. Yazar kongreye katıldıktan üç yıl sonra neşrettiği *Ahmed Metin ve Şirzad* romanında da bu temennisinden sık sık bahseder.

Birinci bölümün nihayetinde Ahmed Midhat Efendi'nin Doğu ve Batı medeniyetlerinin karşılıklı olarak birbirlerini anlamadıkları neticesine varılır. Batı'nın üstün olduğu yönler olmakla birlikte; Doğu'nun da üstün olduğu birçok yer vardır. Ahmed Midhat bu noktada gelişime fayda nokta-i nazarından bakmak gerektiğini ifade eder. Yaşanılan medeniyeti daha iyiye taşımak adına Batı'yı taklit etmede bir yanlış yoktur. En mükemmel duruş ise, her iki medeniyetin de sentezi ile mümkün olacaktır. Yazar, *Avrupa'da Bir Cevlan* adlı eserinde de bu konuya temas etmiştir. Bölümün sonuna gelindiğinde Batı medeniyetinin sanayi devrimiyle bütün büyüsunü yitirdiği düşüncesi dışa vurulur. On dokuzuncu asra tekabül eden bu dönemde ahlakî ve sosyal anlamda da çöküşün başladığı anlatılır. Medeniyetin ilerlemesi bu krizlere sebep olarak gösterilir. Bu mesele birçok ilim adamı gibi Ahmed Midhat Efendi'yi de rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığını ve problemin insanlara yansımalarını romanları ve romanlarındaki karakterleriyle açıkça ifade etmiştir. Tüm bu değerlendirmeler ve yaşananlardan anlaşılıyor ki, Ahmed Midhat Efendi'ye göre medeniyet kavramının tanımı için ahlâk, fazilet, iyilik ve yardımlaşma duygusu ön planda gelmektedir. Batı medeniyeti dediğimiz Avrupa milletleri bu hasletleri kaybetmişler veya kaybetmektedirler. İslam dünyası ise esasen bu manevi değerler üzerine kurulmuştur.

İnceleme eserinin ikinci bölümü, *İlim ve Teknik* başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, Ahmed Midhat'ın, W. J. Draper adında Amerikalı bir ilim adamının 1874'te yazmış olduğu ve din-bilim ilişkisini anlattığı eserinin Fransızcaya tercümesini okuması üzerine dayalıdır. Bu eserde daha çok Katoliklerle ilgili araştırmalarını aktaran Draper, Müslümanlar hakkında da birtakım ithamlarda bulunmuştur. İslam dininin bilime ve ilme karşı olduğu iddialarında bulunan Amerikalı yazar, Ahmed Midhat'ın İslam dininin ilim ve teknik konularında ne kadar açık görüşlü oldukları savunularıyla karşı karşıya kalır. Ahmed Midhat, dört cilt halindeki *Nizâ-ı İlm ü Dîn* adlı eserini, İslam dininin ilmî araştırmalara mâni olmayıp; bilâkis incelemeyi ve sorgulamayı teşvik ettiğini, hatta Müslümanları okumak ve araştırmakla görevlendirdiğini anlatmak maksadıyla neşretmiştir. Çünkü Ahmed Midhat, Batılılara İslâm medeniyetinin aslımı anlatmayı kendine misyon edinmiş önemli bir kalem ustasıdır. Fakat her ne kadar karşı olmasa da ilmin yaygınlaşması İslam medeniyeti adına zor bir girişimdir. Çünkü gâvur icadı olarak tabir edilen icatlar Batının üstünlüğünün

somut kanıttır. Matbaanın dahi güçlkle kullanılmaya başlanması, ne yazık ki ilmî gelişmeleri çok geriden takip etmemiz anlamına gelmekteydi. Her fırsatta bu durumdan yakınan Ahmed Midhat, ne yazık ki Batı'nın Doğu'ya üstünlüğünü kabul etme zorunluluğumuzu Osmanlı toplumunun algılamasını sağlamıştır. İlmî icatların yanı sıra kütüphanelerin azlığı ve yetersizliği de ilim ve teknik konusunda geride kalışın sebeplerindendir. Bunun gibi nedenler ilim ve bilim adamı olmayı kendi ülkemizde güç hale sokmaktaydı. Ahmed Midhat'ın aradığı ilim ve bu ilmin şartları Batı'dadır. Kimi eserlerinde Batı'nın bizden daha bilgili ve üstün olduğunu anlatması bu düşünce yapısından kaynaklanmaktadır.

Eserin üçüncü bölümü, *Yaşayış Tarzı* başlığı altında okurlara sunulmuştur. Bu bölümde, batılılaşmanın, modernleşmenin imparatorlukta kendisini en fazla gösterdiği sahanın yaşama tarzımız olduğu anlatılmıştır. Çünkü hiçbir ölçü, içtimaî hayat kadar bir milletin hususiyetlerini aksettiremez. Batılılaşma hareketi Tanzimat'la başlatılsa da, bu tarihi Lale Devri'ne kadar götürmeyi uygun gören Ahmed Midhat, yaşam tarzındaki değişmelere bakıldığında, bu tarihin daha gerilere bile çekilebileceğini ifade eder.

Osmanlı medeniyetindeki batılılaşma hareketleri, Ahmed Midhat'ın *Avrupa'da Bir Cevlan* adlı eserindeki anlatımında satır aralarında fark edilir. Doğu ve Batı milletlerinin yahut Avrupa'nın ve Osmanlıların yaşayış tarzlarının mukayesesi bilhassa bu seyahatnamede bulmak mümkündür. Ahmed Midhat'ın eserlerinden hareketle mercek altına alınan Doğu-Batı yaşam tarzları mukayesesi, bu iki medeniyetin şehir nizamına kadar kapsayıcı bilgiler içermektedir. Ayrıca gençlik ve spor hareketleri, eğlence hayatı ve dans, balo, karnavallar, Avrupa'daki eğlence mekânları, iş hayatı, âdâb-ı muâşeret, batı muâşereti, ziyaretler, ikramlar, sofrâ âdâbı, kıyafet, şıklık, sosyal sınıflar, asalet anlayışı, köle ve cariyeler, fakir- zengin anlayışı gibi birçok konu da bu bölümde Ahmed Midhat'ın eserlerinden hareketle incelenmiştir.

Ahmed Midhat'ın romanlarının incelenmesine dayalı olarak ilerleyen bölümlerin bir diğeri *Kadın ve Aile* başlıklı dördüncü bölümdür. Bu bölümde, Tanzimat'la birlikte içtimaî hayatımızda en çok değişmeye uğrayan, daha doğrusu Doğu ve Batı telakkisinde zıtlıkların en fazla görüldüğü müesseselerden birinin de aile olduğu tespit edilir. Türk erkeğinin, dış hayatın bütün sahalarında hâkim olması sebebiyle kadın mevzuu da aile içinde mütalaa edilmiştir. Zıtlığı bu noktadan itibaren görmek mümkündür. Ahmed Midhat bu ayrımın gerekli olduğu ve yanlış olduğu durumların varlığını savunan yazarlardandır. Bu bağlamda söz konusu tema birçok başlık altında incelenmiştir. Öncelikle Avrupa'nın Doğulu kadına bakış açısı irdelenmiştir. Akabinde Batılı kadının bizim toplumumuzdaki algısı, Ahmed Midhat'ın *Avrupa'da Bir Cevlan*, *Mesâil-i Muğlaka*, *Ahmed Metin ve Şirzad*, *Demir Bey yahut İnkışâf-ı Esrar* vb. eserlerinden hareketle değerlendirilmiştir. Bu kısımda ayrıca kadının iffeti, örtünme, kadına saygı, aşk, evlilik usulleri, kıskançlık, poligami, boşanma, kadının düşüşü, çocuk gibi tematik incelemelerle birlikte, Batılı cereyanlar karşısında Türk kadınının durumu ve feminizm gibi felsefî tartışmalara da yer verilmiştir.

Doğu ve Batı medeniyetlerinin Ahmed Midhat'ın perspektifindeki mukayesesinde bir sonraki bölümün başlığı *Din, Felsefe ve Ahlak*'tır. Beşinci bölüm olarak tertip edilen bu konu, yazarın birçok eserinde yer verdiği önemli bir meseleyi teşkil eder. Ahmed Midhat eserlerinde hiçbir zaman, din fanatizmi yahut idealize edilmiş bir karakter yahut ahlakla karşımıza çıkmaz. Bu yönüyle eserlerinin tarafsız olduğunu söylemek mümkündür. Fakat her ne kadar objektif bir kalem gibi görünse de, o da devrinin birçok yazarı gibi İslam ve Osmanlı medeniyetinin içgüdüsel savunucusu olmuştur. Bu düşüncesini dinî-ideolojik bir tavırla yazmamış olması, onu nesildaşlarından ayıran en önemli farklardandır. Orhan Okay, -başlığından da anlaşılacağı üzere- bu bölümde, Ahmed Midhat'ın din ve medeniyete bakış açısını hem romanlarından, hem muhtelif eserlerinden hareketle irdelemiştir. Okay, Ahmed Midhat'ın medeniyetle dini aynı ekseninde değerlendirdiğinden bahsetmiştir. Ayrıca, din ve ilim ilişkisi, müsamaha ve zorlama, peygamberler ve din adamları, hürriyet, felsefe vb. birçok sosyal ve dinî konular da bu bölümde irdelenmiştir.

Eserin bir sonraki bölümü, *Kültür, Güzel San'atlar ve Edebiyat* başlıklı altıncı bölümdür. Bir önceki bölümlere nazaran sanatsal analizin ön plana çıktığı bölümde, doğu-batı kültürü, yabancı dil, ilim, tahsil, kız çocuklarının tahsili, gazetecilik, doğu-batı müziği, resim, heykel, edebiyat ve roman ilişkisi, edebiyat ve ahlâk ilişkisi ve tiyatro gibi geniş yelpazeli bir inceleme tasnifi dikkat çeker. Ahmed Midhat'ın romanlarında ele aldığı konuların çeşitliliğinin ipuçlarını sunan bu konu başlıkları, aynı zamanda yazarın eserlerindeki sosyal ve sanatsal temaların da somut göstergesidir.

Çalışmanın son bölümü olan yedinci bölüm, Ahmed Midhat'ın *Roman ve Tiyatrolarındaki Tipler* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazara ait bazı eserlerdeki tipler ele alınmıştır. Bu eserler; *Açıkbaş, Felâtnun Bey ile Rakım Efendi, Bekârlık Sultanlık mı Dedin?, Karnaval, Vah, Bahtiyarlık, Para, Taaffüf, Jön Türk, Paris'te Bir Türk, Acaib-i Âlem, Demir Bey, Ahmed Metin ve Şirzad, Mesail-i Muğlaka*'dır. Görüldüğü gibi Okay, Ahmed Midhat'ın bütün eserlerini değil karakteristik yönleriyle öne çıkmış örnekleri değerlendirmiştir. Hayatını yazmaya ve üretmeye adanmış Ahmed Midhat'ın bütün eserlerindeki tiplerin incelenmesi bu kapsamdaki bir çalışmada elbette mümkün olamazdı. Fakat yine de bazı eserlerinden hareketle yapılan tip analizlerine bakıldığında Ahmed Midhat'ın tip oluşturmadaki başarısını görmek mümkündür.

Başlıklarından da anlaşılacağı üzere, oldukça geniş kapsamlı ve detaylı bir incelemenin ürünü olan *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi* isimli eser, *Sonuç* kısmıyla nihayete erer. Ahmed Midhat'ı çağdaşlarından ayıran yönlerin neler olduğu, onun medeniyete, kültür ve sanata bakış açısının açıkça ifade edildiği *Sonuç* bölümü, yedi bölümün genel bir panoraması şeklinde oluşturulmuştur. Her bir bölüm için genel bir yorum getiren Okay, Batı ve Doğu medeniyetinin tarafsız bir analizini yaparak Ahmed Midhat'ın söylemlerine destek vermiştir. Doğruları ve yanlışlarıyla Osmanlı ve İslam medeniyetinin analizini yapmıştır. Ahmed Midhat'ın savunusu üzere, doğruluk ve yanlışlık ölçütü olarak faydayı temel almıştır. Bu bağlamda hem Doğu hem de Batı

medeniyetini mukayese ederek, örnek alınması ve uzak durulması gereken yönlerin altını çizmiştir. Söz konusu mesele edebiyat olunca ise Ahmed Midhat diğer birçok Tanzimat dönemi yazarı gibi, Batı'nın örnek alınması gerektiği kanaatine varmıştır.

Netice itibariyle, Batı medeniyetini iyi tanıyan Ahmed Midhat, Batı'yı kimi yönleriyle kesinlikle örnek almamız gerektiğini savunurken, kimi yönleriyle de bu medeniyetten kesinlikle uzak durulmasının, millî değerlerin muhafaza edilmesinin öneminden bahsetmiştir. Ahmed Midhat Efendi'ye dair temel kaynaklardan olan bu çalışma, *Bibliyografya* ve *Dizin* kısımlarının ardından sona erer. Yazıldığı günden itibaren temel başvuru kaynaklarından biri hâline gelen bu çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olan Merhum M. Orhan Okay Hocamızı rahmetle yâd ediyoruz; ruhları şad olsun.